

Johan Tønnesson

Nyere forskning har vist...

Forskningen, som gjerne må identifisere seg med et prosjekt som «klarspråk», lever av gode spørsmål og må forholde seg kritisk til sitt emne. Artikkene i Klarspråk-nummeret av det nordiske vitenskapelige tidsskriftet Sakprosa (Vol. 7, nr. 2 (2015)) som meget kort presenteres her, har det til felles at de nettopp er kritiske: Klarspråksrådene savner språk- og tekstvitenskapelig belegg, demokratibegrunnelsen for klarspråk forvitrer, offentlige verdidokumenter forvirrer, juridiske EU-oversettelser mangler mottakerbevissthet, og et prisvinnende standardbrev kan være vanskeligere å forstå enn brevet det skulle erstatte.

Forskningens morgenmåltid

Hva lever forskningen av? Av gode spørsmål. De er forskningens frokost. En dag i mai sendte en ung kollega³⁷ følgende frokostblanding til klarspråksnysgjerrige bekjente:

- Hva er det egentlig som gjør en tekst forståelig?
- Hvordan kan man teste forståelighet i tekst?
- Hva skiller klarspråk på papir fra klarspråk digitalt?
- Hvordan utformer man et mest mulig effektivt og levedyktig klarspråksprosjekt?
- Hva er det som må være forståelig for at en tekst skal kunne kalles klarspråklig?
- Hvordan kan vi unngå at klarspråk blir en hvilepute som gjør borgerne mindre engasjerte i statens beslutninger?
- Bør alle tekster klarspråkes?

37 Ida Seljeseth

- Kan klarspråk misbrukes?
- Hva koster et klarspråksprosjekt, og hva tjener man på det?
- Er klarspråk egentlig tidsbesparende?
- Hva gjør egentlig klarspråk med tillitsforholdet mellom borgerne og offentlig sektor?
- Finnes det noen regler som kan påføres alle tekster, uavhengig av kontekst, som automatisk gjør dem klarspråklige? Kan man egentlig være både klarspråklig og nyansert på en gang?
- Hva motiverer hverdagsforfatterne til å skrive klarspråklig?
- Må teksten være blottet for litterære virkemidler for å være klarspråklig?

Når du som leser er kommet helt hit (gratulerer på en travel dag!), så stopp litt opp og forsøk selv å svare på ett og ett av spørsmålene ovenfor. Du kan for eksempel leke at du blir radiointervjuet på direkten, og du kan ta opp dine svar på mobiltelefonens lydopptaker.

Ble svarene dine klare, vederheftige og fyllestgjørende? I så fall trenger du ikke lese videre. Men skriv straks svarene ned, og selg dem til høystbydende. Du vil bli rik! Samtidig har du overflødiggjort en hel masse forskning, og vi tekst- og litteraturforskere kan vende tilbake til setningsanalysene og romanene våre.

I motsatt fall: Les videre. Spørsmålene ovenfor er nemlig slike som klarspråksentusiaster har strevd med gjennom flere tiår mens de etter beste evne har «klarspråket» verden, ofte med ganske rustne redskaper som «Erstatt substantiver med verb!», «Skriv korte setninger!» i verktøykassa.

Appetittvekkere

Nylig publiserte fagtidsskriftet Sakprosa³⁸ et eget temanummer om klarspråksforskning. Her har et knippe forskere tygget og fordøyd noen av morgenmat-spørsmålene ovenfor – og en del andre. Kanskje arter svarene seg litt som en tung og sein middag. De fleste artiklene er – muligens paradoksalt nok – formulert i et akademisk språk som kan oppleves som vanskelig av mange ellers godt opplyste lesere. Og svarene har ikke form av oppskrifter som kan innledes med klisjeen «Nyere forskning har vist...» Dessuten er ikke tidsskriftets layout særlig leservennlig (men kanskje er den blitt det når du leser dette; layouten er for tiden under radikal revisjon). Mitt ærend her er å servere noen smakebiter fra temanummeret. Kanskje noen, for eksempel du som snart skal holde et foredrag om klarspråk, klikker seg inn i tidsskriftet, setter brillene på, biter tennene sammen og leser seg litt klokere.

38 <https://www.journals.uio.no/index.php/sakprosa>

Hvor skarpe er klarspråkskredskapene?³⁹

Jeg antydnet nettopp at ikke alle gode, gamle klarspråksråd er særlig gode. Åsa Wengelin har undersøkt «några svenska klarspråksråd i ljuset av forskning om läsbarhet och språkbearbetning» i sin artikkel, og slår fast at beleggene for språkrådene baserer seg på gammel forskning. På ordnivået baserer de seg dessuten i stor grad på forskning om engelsk språk. Forskningens formål har ikke vært å lære om tekstforståelse, men om bearbeidelse av språklige enheter isolert – uten å ta hensyn til den sammenhengene tekstene står i. *Eine grausame Salbe*, med andre ord.

Finnes det medisin? Wengelin trekker fram et gammelt synspunkt som bør settes øverst på dagsorden: Skribentens oppgave er å aktivere og bidra til leserens bakgrunnskunnskaper, snarere enn å produsere et “enkelt språk”.

Klarspråk + demokrati = sant?⁴⁰

Heller ikke Lena Lind Palicki og Andreas Nord tilbyr noen solskinnshistorie fra klarspråkets verden. De har undersøkt hvorvidt politiske erklæringer om klarspråkets demokratiske betydning lar seg gjenfinne i svenske klarspråk-kurs – det være seg offentlige eller private. Svaret er nei. I stedet kommer argumenter om effektivitet og besparelser. Er det så farlig, da? Ja, for klarspråk skal ikke være effektiv manipulasjon av befolkningen, men det motsatte: likeverdig kommunikasjon mellom myndighet og innbygger. «I artikkelns avslutning diskuterar vi därför om klarspråksprosjektet riskerar att tunnas ut och förlora sin legitimitet», forteller forfatterne.

Standardbrevskrivning er en krevende kunst⁴¹

Anne Kjærgaard har gjennomført en nærstudie av et brev fra det danske likningsvesenet SKAT til dansker som må betale restskatt. Over 700 informanter har svart på spørsmål om forståelse av tre ulike versjoner av brevet. Én av brevversjonene hadde faktisk blitt hedret med “erhvervsprogprisen”, en parallell til den norske klarspråksprisen, som også har en egen klasse for standardbrev. Den danske prisvinnende versjonen av skattebrevet viste seg ikke uten videre å være den mest forståelige!

Jeg siterer fra en anonym fagfelleevaluering (peer review): «Denna undersökning är en av de första i sitt slag på nordiskt håll och ger oss ny kunskap om att revideringar inte alltid leder till bättre förståelse på alla plan.» Ikke bare «att», kunne vi legge til, men også «varför».

39 <https://www.journals.uio.no/index.php/sakprosa/article/view/983>

40 <https://www.journals.uio.no/index.php/sakprosa/article/view/938>

41 <https://www.journals.uio.no/index.php/sakprosa/article/view/793>

Lovtekster skrevet til Ingen⁴²

Sara Bendegaard har undersøkt svenske oversettelser av juridiske EU-tekster, blant annet lovtekster. Hun konkluderer med at oversettelsene ikke framstår som svenske, men «Euske», og at klarspråksperspektivet ikke er påfallende klart i oversettermiljøet. Hun har intervjuet en rekke oversettere, og én av dem kaller hun Pontus:

I Pontus uttalende, där hans första reaktion på frågan om vem texterna riktar sig till är att skratta och svara “ingen höll jag på att säga”, märks även en annan återkommande tendens, nämligen att texterna ofta upplevs sakna mottagare. Uppfattningen att ingen läser de översatta texterna är tydlig och framförs av flera deltagare vid alla tre enheterna.

«Doing the document rather than doing the doing»⁴³

Catharina Nyström Höög har studert en offentlig sjanger i vekst: «värdegrundstexterna», som er polerte tekster i fire farger som forteller om den enkelte offentlige institusjons fortrefelighet. De er ofte så påkostede og språklig gjennomarbeidede at det ikke er noe å si på lesbarheten rent språklig betraktet. De er altså klarspråklige i en viss forstand. Men de er samtidig kommunikativt uklare: Hvem er det som snakker til hvem? Hvorfor trenger publikum å få vite at en offentlig monopoletat har fremragende verdier? Etaten har jo fått tildelt bestemte oppgaver av folket gjennom demokratiet og må forutsettes å utføre dem i samsvar med demokratiets verdier. Sjangeren kan dessuten skjule problemer, ettersom de er formulert som påstander (“vi er effektive!”) snarere enn som oppfordringer (“vi skal være effektive!”).

Höög siterer videre en engelsk skribent som i en litt annen sammenheng slår fast at «*you end up doing the document rather than doing the doing*» og legger til, med en god porsjon *understatement*: «Det finns en risk att värdegrundstexterna fungerar på liknande sätt.»

Ikke kast folk blå i øynene!⁴⁴

Jeg har lovet å komme med appetittvekkere, men innser at jeg i stedet har servert malurt i begrene. Og enda mer følger: I sitt spirituelle bidrag, som tar utgangspunkt i en tekst av Franz Kafka, minner Hans Petter Graver, dekan på Det juridiske fakultet ved Universitetet i Oslo, om at lover ikke er skrevet for å vekke behag. Han lanserer i denne sammenheng uttrykket «lovens lovhet». Selv har han deltatt i mye klarspråksar-

42 <https://www.journals.uio.no/index.php/sakprosa/article/view/981>

43 <https://www.journals.uio.no/index.php/sakprosa/article/view/831>

44 <https://www.journals.uio.no/index.php/sakprosa/article/view/1313/1297>

beid, blant annet har han vært med på et stortilt forsøk på å modernisere den norske grunnloven. Likevel skriver han:

Klarspråk endrer ikke lovens lovhet. Men klarspråkarbeidet forteller oss hva som er dagens lovgiverideal, hvordan lovgiveren ønsker å fremstå. Ikke som en autoritær fyrste, ikke som en komité av teknokrater, men som en omsorgsperson som tar folk på alvor, er handlingsorientert og tar ansvaret for folks gode opplevelser. Dette er vel og bra, og det er kanskje også det synet på staten som folk vil ha i en tid hvor stadig mer av tilværelsen dreier seg om å konsumere det som kommer fra underholdningsindustrien og velferdssektoren. Og det er viktig å gi folk det de vil ha. Men det er også viktig ikke å kaste dem blå i øynene.

Optimistisk lederartikkel⁴⁵

Temanummerets redaksjonelle artikkel, forfattet av nevnte Höog og Nord, i tillegg til undertegnede, er noe mer optimistisk i tonen⁴⁶. Her pekes det ut tre hovedspørsmål til morgenmåltidet som skal innlede klarspråksforskningens neste lange arbeidsdag:

Hur kan vi legitimera strävan efter ett begripligt myndighetsspråk i en värld som präglas av ökad språklig mångfald, och där klarspråkets mål bara blir en möjlig norm jämfört med andra krav som uppläsning, lättläst eller tolkning?

Vad ska egentligen vara fokus för arbetet och hur förhåller det sig till andra projekt för bättre kommunikation?

Hur ska arbetet se ut för att uppnå de mål som ställs upp i olika måldokument?

Spørsmålene røper at forfatterne identifiserer seg grunnleggende med det demokratiske klarspråksprosjektet. Det er et godt utgangspunkt for forskning; identifikasjon og engasjement bidrar til det den berømte tyskeren Habermas kaller ”erkjennelsesinteresse”, som vi kan kalle vitamintilskuddet i forskerens hverdag. Men forskerne må samtidig forholde seg kritisk til sitt emne, slik vi har sett dem gjøre gjennom smakebitene ovenfor. Forskerens oppgave er ikke å rope halleluja, men å søke svar som kanskje en gang kan lede fram til et slikt salig utrop.

Det finnes i dag få, om noen, som kan skrive ”klarspråksforsker” som yrkestittel på sitt visittkort. Forskningen har stått sterkere i Sverige enn i resten av Norden, men den

45 <https://www.journals.uio.no/index.php/sakprosa/article/view/1284/1292>

46 Både Palicki og Höog har interessante og beslektede bidrag i den forrige utgaven av Språk i Norden: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/ksn/issue/view/2737>

trenger et oppsving for sakens skyld, og i lederartikkelen tar vi blant annet til orde for økt internasjonalt forskningssamarbeid på feltet. Idet denne teksten skrives, har mitt institutt lyst ut et doktorgradsstipend i klarspråksforskning. La oss håpe at det er en sulten person som blir ansatt.

Summary

It is laudable when scientific researchers identify themselves with projects such as the plain language campaign. Good, and even enthusiastic, questions are what good science and research live by, but still the researchers' basic attitude should be critical towards their subject. The articles in the Plain Language issue of the online journal Sakprosa (English summaries are available) share such a critical attitude, as they conclude that plain language guides lack linguistic and textological evidence; the democratic basis for plain language campaigns is disintegrating; public mission statements confuse; EU legal translators do not consider the readers of their texts; and an acclaimed standard letter from an official body may turn out to be more difficult to understand than its predecessor.

Bibliografiske opplysninger

Tynell, Jesper, 2016: Om forholdet mellom sprog og magt i statsadministrationen. I: *Fra myndig maktspåk til klar kommunikasjon · Rapport fra Nordisk klarspråkskonferanse Oslo 28.–29. mai 2015*, 117–122.

<http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/ksn>

© Författarna och Nätverket för språknämnderna i Norden
